Haader Lea 70 éves*

Kedves Lea! A megjelentek szép száma, sokszínű összetétele és a teremben érzékelhető öröm mindennél világosabban mutatja: igaz ünnep ez a nap; alkalom számunkra, hogy kifejezzük szeretetünket és megbecsülésünket. Jó rögtön kimondani: egyszerre és elválaszthatatlanul mind a kettőt, hiszen a szakmai elismerés és az emberi ragaszkodás ezúttal tökéletes egységet alkot.

Az én feladatom első helyen az, hogy egy nagyon eredeti életút szakmai irányairól és eredményeiről számot adjak.

Jelzem először is a kezdeteket. Haader Lea Székesfehérváron született 1946. május 7-én. Az ott töltött gyermek- és ifjúkor hozadéka feltűnhet azoknak, akik őt közelről ismerik. Én magam azt szűrtem le, hogy a közösség kiemelt szerepe, amely szemléletében olyan meghatározó, minden bizonnyal ennek a korai időszaknak az élményeiben leli eredetét.

Egyetemi tanulmányait Haader Lea az ELTE magyar–orosz szakán végezte, itt szerzett diplomát 1970-ben, s itt vett irányt a magyar nyelvtudomány művelése felé. A pálya intézményi keretei is figyelmet érdemelnek, annál is inkább, mert többszálúak. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében 1970-től 2014-ig dolgozott (2011-től nyugdíjasként); ezzel párhuzamosan szoros szálak fűzték és fűzik az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetéhez is. Külön hangsúlyt érdemel, hogy (más-más években) oktatója volt mindkét magyar nyelvészeti tanszéknek (1981–1984: Magyar Nyelvtörténeti Tanszék, 1990–2011: Mai Magyar Nyelvi Tanszék), s az egyetemmel való kapcsolatot a hivatalos nyugdíjba menetel egyáltalán nem érintette. Oktatómunkájának újabb fontos terepe a Nyelvtudományi Doktori Iskola Magyar Nyelvtudományi Programja, amelyben annak létrejötte óta a történeti mondattan tárgyköréből tart órákat.

Haader Leát személyes érdeklődése már a kezdet kezdetén a kódexekhez vonzotta. Szakdolgozatát Ráskay Lea két kódexének helyesírásából, bölcsészdoktori disszertációját pedig a Müncheni kódex szövegtagolásából írta, mindkettőt Benkő Loránd vezetésével. Ha egy francia mondásra gondolunk, amely szerint „első szerelmeinkhez mindig visszatérünk", s ezt, mint Bárczi Géza tette, kutatási témáinkra is alkalmazzuk, örömmel állapíthatjuk meg, hogy az a kódexkutatói arcél, amely Haader Leának fő-fő szakmai jellemzőjévé vált, már a pálya elején kialakult, s az egész életműben folyamatosan jelen van.

Eközben – mint tudjuk – egymást követő nagy tervmunkák zajlottak, amelyekből derekasan kivette a részét. A Nyelvtudományi Intézetben először a TESz. munkatársa volt, majd A Magyar nyelv történeti nyelvtanában (1991, 1995) az alárendelt mondatok fejezeteit írta meg. Ezután a középmagyar korra irányuló munkálatok következtek (1992–2004), amelyeknek irányítója volt, s egyúttal több mint egy évtizeden át az Intézet Nyelvtörténeti Osztályát is vezette (1995–2008). E korszak eredményei tükröződnek a Tanulmányok a középmagyar kor mondattana köréből című kötetben, amelyet ő szerkesztett Horváth Lászlóval (2008).

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésén 2016. május 10-én.

DOI: 10.18349/MagyarNyelv.2016.3.372

Érdemes egy pillanatra felidézni a legendás hajdani időket, különösen a TESz. műhelyét, amelyről Haader Lea mindig szívből jövő lelkesedéssel szólt és írt, legutóbb Gallasy Magdolna köszöntése alkalmából (Magyar Nyelv 2014: 124–125): „először is megkaptuk egy igazi közösség ajándékát; aztán Benkő tanár úr megértette velünk barátságos szigorával (meg persze az egyéniségével), hogy »alkotás közben nem lehetséges a köntörfalazás«, mindehhez pedig Czeglédy Kati fénylő optimizmusa és Kubínyi László sziporkázó ötletei olyan atmoszférát teremtettek, hogy szinte paradicsomi világban éltünk." Ebben a világban Haader Lea, kortársaival együtt, „a kislányok" csoportjába tartozott. Elárulom még, hogy a remek karikatúráiról is ismert Kubínyi László készített egy szentképgyűjteményt, amelynek egyik darabja ezt a címet viseli: Alba Regia-i Kis Szent Lea.

A szintézisek sorához visszatérve fontos hangsúlyozni a tankönyveket is. Haader Lea egyaránt társszerzője a Magyar Grammatikának (2000, 2006), az Osiris által kiadott Magyar nyelvtörténetnek (2003) és a megjelenés felé közeledő A magyar nyelvtörténet kézikönyvének. Mindez nemcsak sokoldalúságát mutatja, hanem egyfajta alapállást is tükröz: számára az a természetes, ha a közös munkákba mindenki „beletesz". Márpedig ő nagy szakértelmet, pontosságot, igényességet és eredetiséget tud beletenni mindabba, amit csinál.

Ezek után egy új témakör következik: a kódexkiadó, kódexkutató tevékenység, amelynek a puszta említésére is átmelegszik sokunk szíve. Ismeretes, hogy a Régi Magyar Kódexek munkálatai az 1980-as évek elején az ELTE nyelvtörténeti tanszékén kezdődtek; az 1990-es évektől ezzel párhuzamosan egy újabb szál jelentkezett, amely a Nyelvtudományi Intézethez köthető, ahol Haader Lea a soron következő munkálatokban központi szerepet vállalt. Egymás után jelentek meg a sorozat újabb és újabb kötetei: Horvát-kódex (1994), Kulcsár-kódex (1999), Gömöry-kódex (2001) (e három Haader Lea és Papp Zsuzsanna közös munkájaként); majd a Keszthelyi kódex (2006) és a hatalmas Érsekújvári kódex (2012) (ezeket Haader Lea adta ki). Ifjú kutatókkal évek óta dolgozik az Érdy-kódex internetes szövegkiadásán is.

Újabb állomás a sokunknak sok örömöt adó Apor-kódex (2014), amelynek a munkálatai az egyetemen zajlottak. Diákok, doktoranduszok és tapasztalt kutatók 14 fős együttese hozta ezt létre; négyen voltunk a közzétevők. A munkálatokat én vezettem, s nagyon jó emlék számomra, hogy minden résztvevő önként dolgozott és örömteli munkát végzett. Eszmecseréinkbe ki-ki beleadta tudását, személyes látásmódját és kutatói szenvedélyét, hogy a tőlünk telhető legjobb kiadvány álljon elő. Haader Lea kivételes szakértelme e téren is alapvető volt, amint ezt több új kutatási eredmény jelzi.

Mielőtt ezekről szólnék, vonzó feladat számomra feltérképezni azt az utat, amely – a kódexkiadási tevékenységből kiágazva – egészen új területek felé vezetett, sőt néha valóságos felfedező úttá vált. Az új irány első megnyilvánulása számomra az „Elena priorissa levele" című közlemény (1995), amely arról ad számot, hogy egy Nyulak szigeti misszilisben Ráskay Lea kézírására ismert rá Haader Lea. Ez annyiban bizonyult fordulópontnak, hogy (a spontán felismerést valósággal zárójelbe téve) tudományos módszert kezdett kidolgozni a kézazonosság igazolására. Ez pedig messzire vezetett. Egyrészt scriptorarcélek egész sora rajzolódott ki, adott esetben egy egész műhelyre nézve (mint a Nyulak szigeti scriptorium), másrészt megszületett egy új módszer: a Haader Lea által megalkotott „hibatipológia", amely további szempontokkal kiegészülve (szövegtagolás, elválasztás) rendkívüli meggyőző erővel tudja igazolni a változó íráskép mögött a scriptor azonosságát. Mindez elméletileg is figyelemreméltó, hiszen maga a hibázás a pszicholingvisztika

megakadás-jelenségei közé tartozik; ezáltal pedig a fenti módszer ígéretes lépés lehet egy születőben lévő új tudományterület: a „történeti pszicholingvisztika" felé, amelynek lehetőségeit Haader Lea már évekkel ezelőtt megsejtette.

Másfelől a módszer máris konkrét eredményeket hozott, sőt felfedezéseket tett lehetővé. Ezek közé tartozik az, hogy az Apor-kódex harmadik kezét Haader Lea azonosítani tudta a Lányi-kódex első kezével, mégpedig pusztán a hibák jellege alapján: az azonosítás az előtt történt, hogy az utóbbi kódex kéziratát a kutató látta volna. (Az írás vizsgálata azután a következtetés helyességét tökéletesen igazolta.) Maga a felismerés pedig további összefüggések sorára világított rá, s ennek nyomán elkezdett feltárulni az Apor-kódex eddig ismeretlen története is.

Ehhez hasonlóan fontos a Halotti beszéd legproblematikusabb szavának, a *feze* alaknak új megfejtése ('vésze'), amely attól olyan szilárd, hogy rendszerszerű összefüggések egész sorába illeszkedik bele (2015). Ezek különböző aspektusait Haader Lea tanulmányok egész sorában elemezte. E komplex területtől lassan búcsút véve két munkáját emelem még ki: a Müncheni emlék nyelvtörténeti elemzését (2005) és a „Halandó, ezeket megmondjad!" című, szélesebb olvasóközönségnek szóló ómagyar imagyűjteményt, amelyet ő adott ki Dömötör Adrienne-nel (2012).

A fenti kutatásoknak természetesen pedagógiai vetülete is van. Diákjai tudnának mesélni Haader Lea élvezetes óráiról; a BMH (Biblia Mediaevalis Hungarica) műhely tagjai, illetve a Guary-kódex kiadásán dolgozó csapat a közös munka örömeről, a doktoranduszok arról, hogy tanáruktól, témavezetőjüktől vagy az amúgy elég szigorú hírben álló bírálótól milyen alapvető dolgokat tanultak. Ne feledkezzünk meg a kirándulótársakról sem, hiszen Lea a nyelvjárásgyűjtő utaknak lelkes és állandó résztvevője.

Szólni kell még a tudományos közéletben vállalt szerepről, amelyet Haader Lea a rá jellemző lelkiismeretességgel lát el. Tagja a Nyelvtudományi Társaság Választmányának, az MTA Nyelvtudományi Bizottságának, valamint más testületeknek; az MTA nem akadémikus közgyűlési képviselői közé tartozik. Társaságunk Bárczi Géza-díjban részesítette (2010); néhány éve Fraknói Vilmos-díjat kapott.

Végül a tanárról, kollégáról, a sokunk számára nagyon kedves emberről is szeretnék képet adni, ám itt nem várt nehézségekbe ütközöm. Hogy is lehetne néhány szóval összefoglalni egy személyiség varázsát, egy élet gazdagságát, amelyre a szakmai és a családi élet harmóniája is jellemző, benne új örömforrásként az unokákkal? Lea személyiségének sokszínűsége, hitelessége és üdesége mindnyájunk számára nyilvánvaló; emellett ahányan vagyunk, annyi emléket, sőt emlékek egész sorát tudnánk még felidézni. Erre itt nincs mód – így a titkot nem is feszegetem tovább.

Megosztanék viszont egy számomra fontos gondolatot, amely Catherine Chalier-tól, a nanterre-i egyetem filozófia professzorától származik. A névről mint hívásról (elhívásról) szóló tanulmányában ezt írja: „Nevünk hívásának akkor felelünk meg, ha azt adjuk a világnak, amit egyedül mi tudunk neki adni." Kedves Lea, ezt Te igazán megteszed, mindnyájunk örömére.

Isten éltessen sokáig!

Korompay Klára
Eötvös Loránd Tudományegyetem